

tidsskrift sb., -er, -e
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, fx
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild sb., -et el. tids-

spilde sb., -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, of... tids-

tidsstemple vb., -ede.
 tidsstempling sb., -en, -er.

Og sådan noget

Af Marianne Rathje

I 1981 fik Sprognævnet følgende sproglige klage fra en spørger:

"Så er der børnene, der jo ofte taler lidt stereotypt [...] [fx] det skrækkelige "sådan noget" udtalt "s' nod", som børn i radioen putter ind alle vegne".

13 år tidligere, i 1968, havde Sprognævnet fået samme klage, og i 2005 kom den igen i radioprogrammet *Ud med sproget* på P 1, som Dansk Sprognævn deltog i:

"Det er åbenbart blevet almindeligt for mange at slutte en sætning med: "å så'n nåd" (*og sådan noget*). Det er rent fyld".

Og sådan noget er altså et udtryk der i høj grad kan irritere. Det bliver beskyldt for at være unødvendigt, et fyldudtryk der vidner om et mangelfuldt ordforråd, og et udtryk især unge mennesker har en forkærlighed for.

Denne artikel handler om udtrykket *og sådan noget*:

- Er *og sådan noget* et nyt fænomen?
- Er *og sådan noget* et udtryk unge mennesker typisk bruger?
- Er *og sådan noget* et sjusket fyldudtryk, eller har det en funktion?

Er *og sådan noget* et nyt fænomen?

Årstallene på de klager Sprognævnet har fået over *og sådan noget*, vidner om at *og sådan noget* ikke er noget nyt fænomen. I svaret fra 1981 ovenfor gør Sprognævnet opmærksom på dels et læserbrev fra 1972 hvori brugen af *og sådan noget* kritiseres, dels at en tidligere medarbejder i Sprognævnet fra sin gymnasietid i slutningen af 1930'erne kan huske at lærerne påtalte hvis eleverne brugte *og sådan noget*. Der er altså tegn på at *og sådan noget* har eksisteret i talesproget i hvert fald siden 1930'erne. >

Og *sådan noget* er typisk et talesprogligt træk, men det eksisterer også i skriftsproget. På internettet findes masser af eksempler på *og sådan noget* i skriftsproget, og i avis-databasen Infomedia (infomedia.dk) findes også adskillige eksempler på *og sådan noget*. I avisartikler er det dog fortrinsvis brugt når talesprog bliver gengivet, fx ifm. et interview. Det ældste skriftsproglige eksempel på *og sådan noget* jeg har kunnet finde, er fra 1987. Ordbøgerne har ikke *og sådan noget* med, men *Den Danske Ordbog* (bd. 1, 2003) nævner *og alt sådan noget* under opslagsordet *al*, og *Ordbog over det danske Sprog* (bd. 18, 1939) har *eller sådan noget* med. Disse udtryk er meget lig *og sådan noget*. Det ældste eksempel på *eller sådan noget* der angives i *Ordbog over det danske Sprog*, er fra 1828 (Steen Steensen Blicher: *Den Svenske Major*). I resten af artiklen vil jeg kun beskæftige mig med *og sådan noget* i talesprog.

Er *og sådan noget* et ungdomssprogligt træk?

Ud fra de klager man kan opspore gennem tiderne, ser det ud til at der skulle være en særlig tendens til at bruge *og sådan noget* blandt børn og unge. Jeg har undersøgt *og sådan noget* i et talesprogligt materiale for at finde ud af om der er hold i disse antagelser: Er *og sådan noget* et ungdomssprogligt træk?

Jeg har gransket 24 samtaler hvori der indgår samtaledeltagere fra tre forskellige generationer: De unge er 16-18 år, de midaldrende er 37-46 år, og de ældre er 68-78 år. Informanterne deltager i to samtaler hver: én samtale hvor de taler med en på deres egen alder, og én samtale hvor de taler med en fra en anden aldersgruppe. Dette giver mulig-

hed for både at se på en generations samlede forbrug af *og sådan noget* og at sammenligne brugen af *og sådan noget* når informanterne hhv. taler med en på deres egen alder og med en fra en anden aldersgruppe.

Det samlede antal forekomster af *og sådan noget* fordelte sig således på de tre generationer:

Unge:	192 forekomster af <i>og sådan noget</i>
Midaldrende:	69 forekomster af <i>og sådan noget</i>
Ældre:	29 forekomster af <i>og sådan noget</i> .

Samlet set havde de unge altså flest forekomster af *og sådan noget*. Ser vi på hyppigheden ift. hvor meget generationerne talte i alt, er det stadig de unge der har flest forekomster:

Unge:	3,93 <i>og sådan noget</i> pr. løbende 1000 ord
Midaldrende:	1,25 <i>og sådan noget</i> pr. løbende 1000 ord
Ældre:	0,51 <i>og sådan noget</i> pr. løbende 1000 ord.

Vi kan altså konstatere at *og sådan noget* fortrinsvis er et ungdomssprogligt træk, og at jo ældre man er, jo færre forekomster af *og sådan noget* har man.

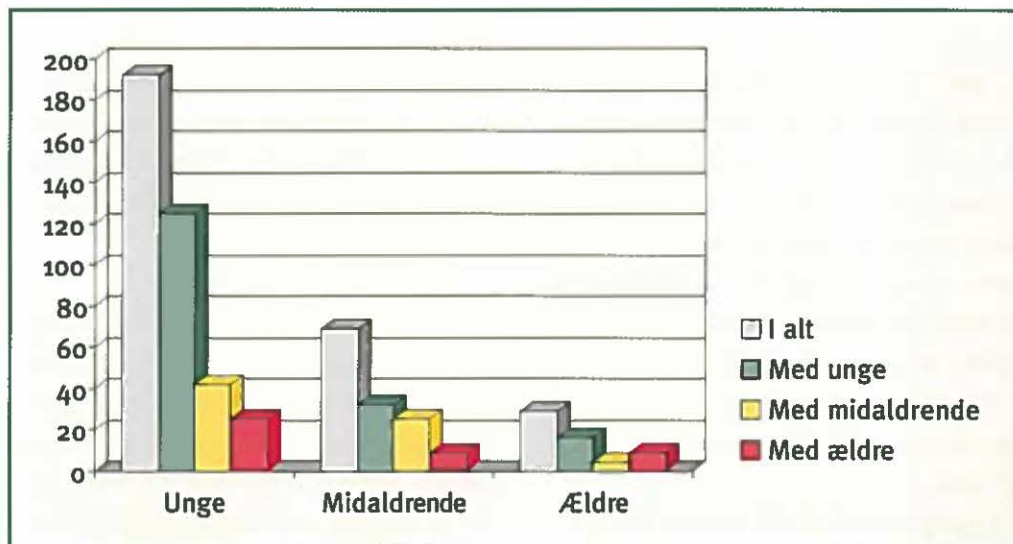
Men hvordan ser det ud når vi sammenligner de samtaler hvor deltagerne talte med en jævnaldrende, og de samtaler hvor de talte med en ikkejævnaldrende? Det kan man se på nedenstående figur.

Af figuren fremgår det hvor mange forekomster af *og sådan noget* de unge har i alt

når de har talt med en ung, en midaldrende og en ældre. Den første søjle i figuren (fra venstre) viser hvor mange forekomster de unge havde i alt, uanset samtaletype (192 forekomster - jf. ovenfor). De tre næste søjler i figuren viser hvor mange forekomster af *og sådan noget* de unge havde da de talte med hhv. en anden ung, en midaldrende og en ældre. Det viser sig at de unge bruger væsentligt færre *og sådan noget* med en ikkejævnaldrende, hhv. 34 % og 20 % af hvad

de brugte med andre unge. Det er hermed tydeligt at de unge ikke bare som generation i alt bruger flere *og sådan noget* end de to andre generationer. De bruger også flere *og sådan noget* sammen med jævnaldrende end sammen med ikkejævnaldrende. Dette resultat peger på at de unge har en bevidsthed om at det især er andre unge der bruger *og sådan noget*, og at de unge ønsker at komme det antagede mindre forbrug i de øvrige generationer i møde.

Men hvordan ser det ud i de to ældre generationer? Det højeste forbrug af *og sådan noget* i de to ældste generationer finder man når de midaldrende og ældre informanter taler med en ung. Her er forbruget dog stadig væsentligt mindre end når de unge taler med en ung. De ældre og de midaldrende bruger altså ikke bare færre *og sådan noget* end de unge i alt - de midaldrende og de ældre bruger forholdsmæssigt flere *og sådan noget* når de taler med en ung, end når de taler med en fra den ældre eller den midaldrende generation.

Og sådan noget viser sig altså at være et ungdomssprogligt træk både i det samlede forbrug og i forestillingen om hvem der bruger udtrykket. Men udtrykket findes også blandt de øvrige generationer - så det er altså ikke udelukkende et ungdomssprogligt træk, som man skulle tro når man hører på bekymringerne over de unges sprog.

Hvad bruges *og sådan noget* til?

Og sådan noget tilhører en kategori af udtryk der har fået forskellige navne i den (i øvrigt sparsomme) forskning der findes på >

området. Men et fællestræk ved gruppen af udtryk som *og sådan noget* tilhører, er at de generelt forekommer i slutningen af en ellers grammatisk fuldstændig ytring (placering), og de indledes oftest af en konjunktion (form):

EKS. 1:

Pia (17 år): *og så nede for nedenså stod der så at man kunne skrive sit navn og sit nummer hvis man gerne ville være med og sådan noget*

I eksemplet afslutter *og sådan noget* Pias ytring, og udtrykket *og sådan noget* indledes netop med en konjunktion, nemlig *og*. Denne artikel handler kun om udtrykket *og sådan noget*, men dette udtryk er del af en større gruppe, som jeg efter svensk forbillede vil kalde *påhængsudtryk* (Norrby 2002). En anden betegnelse er *løs udgang* (Lund 1982, s. 76). På dansk kan påhængsudtryk ud over *og sådan noget* fx være *og sådan*, *og noget*, *og så videre*.

I manges ører lyder det som om påhængsudtryk er fuldstændig overflødige fyldudtryk. Ytringerne er fuldt ud forståelige og grammatisk fuldendte uden det pågældende påhængsudtryk - så hvad bruges de egentlig til?

Flere funktioner har været nævnt i forbindelse med påhængsudtrykkene. I det nedenstående vil jeg præsentere de funktioner påhængsudtrykkene har været forbundet med i tidligere forskning, og vise eksempler på disse funktioner fra mit eget (danske) materiale. Jeg skal understrege at man for hvert *og sådan noget* kan argumentere for at der er flere funktioner samtidig. Kategorierne

er nemlig hverken helt entydige eller operationaliserbare, så de kan være vanskelige at bestemme, og de kan være overlappende. Nævnes skal de dog alligevel:

1) Eksemplificering af en kategori

En af påhængsudtrykkenes funktioner kan være at signalere at det som siges, bare er et eller et par eksempler på en mere generel kategori eller mængde (Aijmer 1985, Dines 1980):

EKS. 2:

Iris (69 år): *men når nu du kommer ind på sådan en salon (.) bliver du så ikke brugt i starten bare til at feje gulv og- (.) og- og va- vaske håndklæder og sådan noget?*

Den unge pige Maria er i lære som frisør, og den ældre samtalepartner Iris vil gerne vide om Maria i starten som elev i en salon bliver sat til mindre spændende og praktisk arbejde der ikke omfatter klipning af hår. Man kan sige at Iris giver to eksempler på kategorien "frisørarbejde der ikke omfatter klipning af hår", nemlig "feje gulv" og "vaske håndklæder". I stedet for at nævne alle medlemmer af den pågældende kategori går Iris sandsynligvis ud fra at to må være nok til at illustrere den kategori hun tænker på - og evt. at flere eksempler på kategorien ville være for udtømmende og blive redundant.

2) Signalering af intersubjektivitet og solidaritet

En anden omtalt funktionskategori som man kan sige har en mere interaktionel og social funktion, er signalering af intersubjektivitet

og solidaritet. Det vil sige at her skulle påhængsudtrykkene pege på at taler og lytter deler fælles viden og erfaringer, som samtaledelegerne derfor ikke behøver at ekspliciterer (Overstreet 1999).

De to unge piger Pia og Gry taler i eksemplet nedenfor om hvordan det var for Pia at tale med en ældre dame i de samtaler jeg optog (i forhold til at tale med en på hendes egen alder):

EKS. 3:

Pia (17 år): *og det er sådan lidt mere når det er sådan nogenlunde samme alder fordi så er det sådan (.) okay så er der noget at snakke om her der skal man sådan (.) passe lidt på hvad man siger og- (.) og sådan noget*

Og *sådan noget* kan her opfattes som en markør for at de to unge piger tilhører samme aldersgruppe og begge ved hvordan det er at tale med en ældre dame. Pia behøver kun at antyde det vanskelige i denne situation ved at sige at man skal passe lidt på hvad man siger og herefter tilføje et *og sådan noget*. Gry antages hermed at vide hvad Pia mener, så der behøves ingen uddybning.

3) Tegnsætningstræk

En funktion der også har været nævnt i forbindelse med påhængsudtryk, er muligheden for at lade dem fungere som tegnsætnings-træk, dvs. som et punktum eller et komma, for at signalere at ytringen (eller noget i den) er færdig (Macauley 1985, Overstreet 1999). Man kan dermed argumentere for at *og sådan noget* er tomt for sin semantiske be-

tydning og kun bruges til at sørge for at samtalen fungerer som kommunikativ aktivitet. Det kan være vanskeligt at konstatere at lige netop denne funktion er på spil eftersom de fleste påhængsudtryk optræder i slutningen af en ytring. Men i de tilfælde hvor andre funktioner ikke synes at være på spil, kan man måske argumentere for at *og sådan noget* fungerer som et punktum eller et komma – altså et signal om at ytringen er færdig, og at man giver ordet til samtalepartneren:

EKS. 4:

Line (16 år): *hvor går du i byen henne og sådan noget?*

4) Citatafslutter

Påhængsudtryk har også været nævnt i forbindelse med *citater* (Norrby 2002, Overstreet 1999). Et citat er når man demonstrerer noget som man selv eller andre har sagt, tænkt, følt eller gjort, eller kunne have sagt tænkt følt eller gjort. I dette eksempel er citatet markeret med anførselstegn:

EKS. 5:

Ann (41 år): *selvom der er nogle der nok vil sige (.) "ej hvordan kan du det" og sådan noget*

Placeringen af *og sådan noget* som citatafslutter er altså også en særlig måde at bruge *og sådan noget* på.

Er der en generationel forskel på hvilke funktioner *og sådan noget* bruges med?

Det kan som nævnt være svært at afgøre i hvert enkelt tilfælde hvilken funktion *og sådan noget* har. Dels fordi funktionerne >

ikke er tilstrækkeligt karakteriserede eller operationaliserede, dels fordi der ofte kan være tale om flere funktioner på én gang. Men nedenfor har jeg for hver funktion forsøgt at finde ud af om *og sådan noget* bruges forskelligt i de tre generationer.

Funktionskategorien *eksemplificering af kategori* er der ikke særlig mange forekomster af: kun 21 i alt, dvs. 9,3 % af alle forekomster af *og sådan noget*. Disse er fordelt således på generationerne:

Unge:	7,7 % af alle de unges forekomster af <i>og sådan noget</i> er eksemplificering af kategori
Midaldrende:	11,6 % af alle de midaldrendes forekomster af <i>og sådan noget</i> er eksemplificering af kategori
Ældre:	10,3 % af alle de ældres forekomster af <i>og sådan noget</i> er eksemplificering af kategori

Funktionskategorien *eksemplificering af kategori* er altså ikke karakteristisk for nogen af generationerne: De bruger kategorien stort set lige meget.

Funktionskategorien *signalering af intersubjektivitet og solidaritet* er vanskelig at identificere fordi der ikke er bestemte sproglige træk at gå efter. Jeg har derfor ikke fundet det muligt at lave en optælling af denne kategori, og kategorien *tegnætningstræk* er også vanskelig at identificere eftersom de fleste forekomster af *og sådan noget* er placeret efter en ytring.

Til gengæld er kategorien *citatafsluttere* nem at identificere: Hver gang man har et

citater afsluttes med et *og sådan noget*, har man et påhængsudtryk der fungerer som citatafslutter. En optælling viser at de unge bruger *og sådan noget* med denne funktion i højere grad end de øvrige generationer:

Unge:	31 % af alle de unges forekomster af <i>og sådan noget</i> er citatafsluttere
Midaldrende:	5,8 % af alle de midaldrendes forekomster af <i>og sådan noget</i> er citatafsluttere
Ældre:	0 % af alle de ældres forekomster af <i>og sådan noget</i> er citatafsluttere

De unge bruger dog en del flere citater end de øvrige generationer. Men hvis man ser på *og sådan noget* brugt som citatafslutter ift. hvor mange citater hver generation har, tegner der sig det samme billede:

Unge:	15,3 % af alle de unges citater (391) er afsluttet med <i>og sådan noget</i>
Midaldrende:	1,8 % af alle de midaldrendes citater (217) er afsluttet med <i>og sådan noget</i>
Ældre:	0 % af alle de ældres citater (225) er afsluttet med <i>og sådan noget</i>

At bruge *og sådan noget* som citatafslutter er altså et ungdomssprogligt træk.

Konklusion

I denne artikel har jeg vist følgende om påhængsudtrykket *og sådan noget*:

- **Og sådan noget** er ikke et nyt fænomen. Til trods for at mange irriteres over udtrykket og mener at det må være et nyt påfund, har udtrykket både skriftligt og mundtligt eksisteret længe.
- **Og sådan noget er et ungdomssprogligt træk.** Udtrykket bliver hyppigere anvendt af unge end af andre generationer. Oven i købet bruges *og sådan noget* også hyppigere af andre generationer når de taler med en ung.
- **Og sådan noget er ikke et fyldudtryk.** *Og sådan noget* har forskellige funktioner, nemlig (mindst) disse: *eksemplificering af en kategori, signalering af intersubjektivitet og solidaritet, tegnsætningstræk og citatafslutter*. Jeg har også vist i artiklen at der er en generationel forskel på med hvilke funktioner *og sådan noget* bruges - i hvert fald når det gælder kategorien *citatafslutter*. Unge bruger nemlig *og sådan noget* som *citatafslutter* - det gør de øvrige generationer ikke.

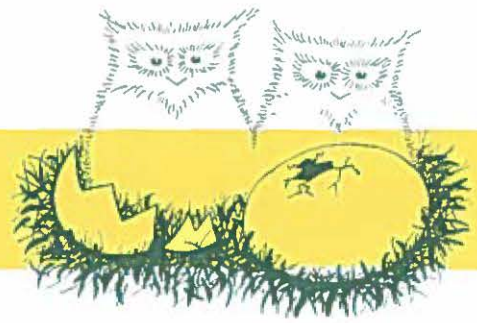
Så *og sådan noget* er altså ikke et nyt fyldudtryk. *Og sådan noget* er et ungdomssprogligt, multifunktionelt udtryk der har eksisteret længe.

Marianne Rathje (f. 1973) er forsker i Dansk Sprognævn.

Litteratur

- Aijmer, Karin (1985): What happens at the end of our utterances? The use of utterance-final tags introduced by "and" and "or". I: O. Togeby (ed.): *Papers from the eight Scandinavian conference of linguistics II*. København: Københavns Universitet, Institut for Nordisk Filologi, s. 366-389.
- Dines, Elizabeth (1980): Variation in discourse - 'and stuff like that'. I: *Language in society*, 9, s. 13-31.
- Lund, Jørn (1982): *Sprog og sprogbrug i dag. 6 kapitler om det danske sprog i det 20. århundrede*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Macauley, Ronald (1985): The narrative skills of a Scottish coal miner. I: M. Görlach (ed.): *Focus on: Scotland*. Amsterdam: John Benjamins.
- Norrby, Catrin (2002): Svenska påhängsuttryck av typen å så och eller nåt. En diskussion av deras förekomst och funktion(er) i et samtida ungdomsmaterial. I: *Språk och Stil*, 11, s. 183-210.
- Overstreet, Maryann (1999): *Whales, candlelight, and stuff like that. General extenders in English discourse*. New York: Oxford University Press.

Under denne overskrift vil vi i *Nyt fra Sprognævnet* med jævne mellemrum sætte fokus på nogle af de ord og udtryk der er dukket op i det danske sprog i de senere år. Det kan

være i form af en kort nyordsliste, en artikel om et eller flere nye ord, et nyordstema eller lignende.

9 nye ord

Af Jørgen Norby Jensen

I listen nedenfor præsenterer jeg ni nyere ord i det danske sprog. Ordene har endnu ikke fundet vej til ordbøgerne, og de har heller ikke tidligere været offentliggjort på nyordslister fra Dansk Sprognævn. I listen er de enkelte ord illustreret med citater fra forskellige kilder, og årstallet for ældste belæg er oplyst i parentes. At et ord er med på listen, betyder blot at vi har opdaget at det findes. Der er altså ikke tale om at Sprognævnet godkender nye ord ved at tage dem med på listen.

aquaspinning (2005): 'spinning i vand'

Til lyden af dunkende technomusik og kraftige skvulp mod bassinkanten tog JGI-Swim i går hul på sin nyeste aktivitet, aquaspinning (*Dagbladet Roskilde* 1.10.2007); Hård træning i vand som for eksempel aquaspinning, der kom til Danmark for fem år siden, giver god kondi (*Politiken* 3.1.2009).

Jf. spinning 'konditionsøvelse på motionscykel' fra o. 1995 (www.nyeordidansk.dk).

burkini (Burqini®) (2007): 'heldækkende badedragt til muslimske kvinder'

Det er ikke ligefrem en fornøjelse at boltre sig i bølgerne iklædt burka ... Takket være et program søsat for at lokke unge muslimske kvinder til stranden er det prekære problem nu løst med en kreativ opfindelse: burkinien (*Politiken* 19.3.2007); En del muslimske kvinder foretrækker mere anstændigt strandtøj end at ligge topløs og iført et par små bikini-trusser. Og det nye badetøj til muslimske kvinder - burkinien - sælger godt (*Kristeligt-Dagblad.dk* 13.6.2008).

Fra engelsk burkini (Burqini®), sammenlægning af burka og bikini.

Burkinien er udviklet af Aheda Zanetti, en australsk kvinde af libanesisk afstamning.

facebooke (2005 om amerikanske forhold; om danske 2008): 'benytte den sociale onlinetjeneste Facebook'

Også de 60-årige facebooker, dyrker netværk og har susende travlt (*Jydske Vestkysten* 11.11.2008); hvis ens drømmekvinde har en såkaldt "åben profil", og man blot skal "facebooke" hende for at kigge hele hendes liv igennem via billeder, indlæg, kommentarer og personlige informationer, er det så stadig lige så spændende at møde hende i virkeligheden? (*Politiken* 7.12.2008); Mange danskere bruger de sociale tjenester i arbejdstiden, og derfor løber de danske virksomheder en sikkerhedsrisiko, når de ansatte "facebooker" i arbejdstiden (*Computerworld Online* 7.1.2009).

Ordet er dannet til Facebook.

facebooker (2007): 'person der benytter den sociale onlinetjeneste Facebook'

Facebookere lader billeder fra byture og snapshots fra hverdagen beskrive deres liv (*Information* 6.8.2007); Først oprettede Teknisk Museum en facebook-profil, dernæst kom Moesgård Museum i Århus til, og i marts i år meldte Vejle Museum ... sig ind i klubben af museale facebookere (*Fredericia Dagblad* 20.10.2008).

Ordet er dannet til Facebook.

taberko (2004): 'malkeko der ikke trives'

En taberko er populært sagt en ko, som fysisk og psykisk går bagud af dansen. Den er en slags social taber, som ikke rigtigt kan følge med (*Viborg Stifts Folkeblad* 16.4.2004); de såkaldte taberkøer, som ikke kan klare presset i forbindelse med høj mælkeydelse; (*Berlingske Tidende* 8.9.2005); risikoen for, at

en ko mistrives og dermed bliver en "taberko", er dobbelt så stor i de besætninger, hvor køerne aldrig kommer på græs (*Jyllands-Posten* 30.9.2007).

tredjehåndstryger (2009) 'person der bliver udsat for de stoffer der er tilbage når røgen fra andres tobaksrygning er væk'

Først var man blot ryger eller ikkeryger. Så kom de passive rygere til, og nu er der kommet endnu en kategori: tredjehåndstrygere (*MetroXpress* 6.1.2009); Man vidste da dårligt, om man skulle le eller det modsatte, da begrebet "tredjehåndstrygere" dukkede op forleden dag! (*Politiken* 12.1.2009).

tredjehåndstrygning (2009): 'det at blive udsat for de stoffer der er tilbage når røgen fra andres tobaksrygning er væk'

Tredjehåndstrygning er det, man oplever, når man for eksempel træder ind i en elevator med en person, der lige har været ude at ryge, og du kan lugte røgen på personen (*Ekstra Bladet* 5.1.2009); Samtidig viser undersøgelsen, at mange tror, at tredjehåndstrygning er ufarlig, fordi den modsat røgen ikke kan ses, og at den rammer børn særlig hårdt (*Helsingør Dagblad* 7.1.2009).

tuneserlov (2008): 'lov der pålægger personer på tålt ophold en daglig meldepligt til myndighederne'

Den såkaldte "tuneserlov" vil reelt betyde, at man for mindre forbrydelser og uden rettergang skal overnatte i Sandholmlejren resten af sit liv. Lovforslaget er blevet fremsat, efter at det kom frem, at den tunesiske mand, som er mistænkt for at planlægge et mord på karikaturtegneren Kurt Westergaard, til >

daglig opholder sig i gåafstand fra tegnerens hjem i Århus. (*Ritzaus Bureau 14.11.2008*); den omdiskuterede lov om en stramning af vilkårene for udlændinge på tålt ophold - den såkaldte tuneserlov (*Politiken 5.1.2009*).

wii-itis, wii-titis (2007): 'skade som er forårsaget af overdreven el. forkert brug af spillekonsollen Wii'

"Wiiitis" kaldes den nyeste lidelse med udspring i computerspil. Overdreven brug af Wii kan nemlig belaste musklerne og resultere i noget, der minder om tennisalbue (*epn.dk 7.6.2007*); Fordi mange spiller Wii uden at varme op, har det betydet, at flere og flere kommer til skade under legen. Skaderne bliver populært kaldt Wii-itis (*Avisen.dk 22.12.2008*); Wii-titis. Det er et nyt begreb,

Jørgen Nørby Jensen (f. 1971) er informationsmedarbejder i Dansk Sprognævn.

der dækker over de skader, som engagerede Wii-spillere får i kampens hede (*dr.dk/nyheder 6.1.2009*).

Ordet er dannet af Wii (navn på Nintendos spillekonsol) og *endelsen* -itis fra fx bronkitis eller meningitis.

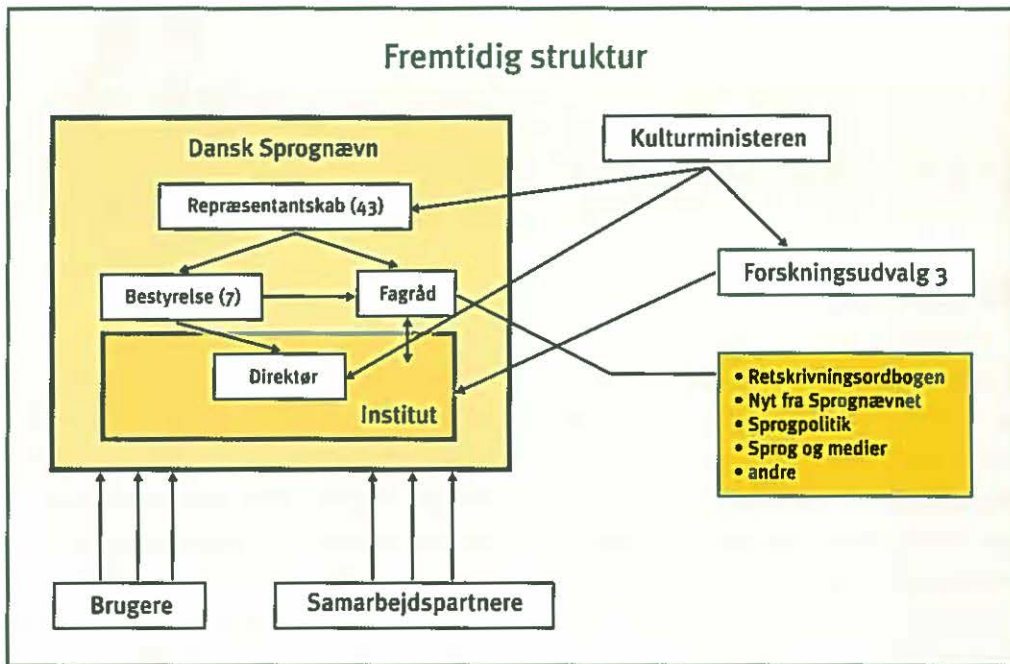
Ny lov om Dansk Sprognævn

Folketinget vedtog 4.12.2008 en lov om ændring af loven om Dansk Sprognævn (lov nr. 1171 af 10/12/2008). Nævnets formand kunne på arbejdsudvalgs mødet den 12.12.2008 med tilfredshed konstatere at mange års arbejde for at styrke og modernisere sprognævnets organisation og ledelse nu er tilendebragt.

Den nye lov indeholder 3 vigtige ændringer. Nævnets repræsentantskab er udvidet fra 30 til 43 medlemmer, arbejdsudvalget er afløst af en bestyrelse, og nævnets forskningsinstitut ledes ikke længere af formanden for repræ-

sentantskabet, men af en direktør. Den sidste ændring har i praksis allerede fungeret i de sidste 3 år, og nu er loven altså blevet bragt i overensstemmelse med virkeligheden.

Udvidelsen af repræsentantskabet er begrundet i at skabe så bred en basis for nævnet som muligt. Det gælder både inddragelsen af faglig ekspertise og nævnets kontakt med de institutioner i samfundet som har en særlig betydning for eller interesse i det danske sprog. Den endelige sammensætning af repræsentantskabet bliver først fastlagt i sprog-

nævnsbekendtgørelsen, som er ved at blive revideret. Medlemmerne af repræsentantskabet udpeges af Kulturministeren.

Den nye bestyrelse får især ansvar for nævnets økonomi og udviklingsstrategi. Den faglige del af arbejdsudvalgets opgaver overgår til et antal fagråd som nedsættes af bestyrelsen, og de skal bl.a. rådgive redaktionerne for Retskrivningsordbogen, Nyt fra Sprognævnet og andre publikationer samt være med til at udvikle nye områder, fx fagsprog og sprogpolitik. 1 medlem af bestyrelsen udpeges af kulturministeren, 5 medlemmer

udpeges af repræsentantskabet, og 1 medlem udpeges af medarbejderne i Sprognævnets forskningsinstitut.

Nævnets forskningsinstitut ser frem til det nye samarbejde og glæder sig til at kunne gøre en endnu mere slagkraftig indsats for det danske sprog. Det forventes at det nye repræsentantskab kommer til at fungere i løbet af foråret 2009. Indtil da fortsætter den nuværende formand og det nuværende arbejdsudvalg med at varetage deres opgaver.

SKA

Råmælksost

SPØRGSMÅL: Jeg har set ordet *råmælksost* anvendt om ost der laves af rå, dvs. upasteuriseret mælk. Men *råmælk* er jo den første mælk der dannes efter fødslen, ikke den upasteuriserede mælk. Så er det ikke forkert at bruge ordet sådan?

SVAR: Nej, det kan man ikke sige. Ordet *råmælk* har i dag to betydninger, som det fremgår af opslaget i Den Danske Ordbog (DDO): '1 mækelignende sekret der dannes i forb. med fødsel, kælvning e.l. før den egentlige mælkeproduktion begynder' og '2 landbr.; komælk der ikke er blevet behandlet, fx på mejeri, efter malkningen; synonym: rå mælk'. I KorpusDK (en tekstsamling på nettet der dokumenter sprogbrugen før og omkring årtusindskiftet) forekommer ordet i alt 28 gange, 20 gange i den nye betydning, 8 i den gamle (hvoraf halvdelen drejer sig om problemer med amning, halvdelen om kalve og fø). Det fremgår af Ordbog over det danske Sprog (ODS) at den første betydning er den oprindelige, for den har kun denne betydning: "Raa-mælk, en. (jf. raa mælk u. IV. raa 3.1; fagl.) den (gullige) vædske, der afsondres, før den egentlige mælkeafsondring kommer i gang (hos kvinder og hundyr)", også kaldet *kolostrum* (med c i ODS, men ikke i Dansk Fremmedordbog, 2. udgave, Gyldendal 1999).

Betydning 3 af adjektivet *raa*, som ifølge ODS, bd. 17, 1937, er grundlaget for *råmælk* i den gamle betydning, ser således ud: "som befinder sig paa et uudviklet, primitivt ell. udannet stadium", og den mere udspecificerede betydning 3.1 ser således ud: "(nu næppe br.) m. h. t. organisk vækst, udvikling: uudviklet; umoden; [...] raa mælk, d. s. s. Raamælk."

Man ser altså at *råmælk* og *rå mælk* ifølge ODS er ensbetydende, hvorimod *rå mælk* ifølge DDO kun er synonym til den nye betydning af *råmælk*. Og man ser at ordet *rå* allerede i 1937 ikke var i brug i den betydning der danner grundlag for *råmælk* i betydningen 'kolostrum'. Det betyder at *råmælk* og *rå mælk* for den uindviede sprogbruger der kender ordene *rå* (i den endnu levende betydning 'uforarbejdet') og *mælk*, men ikke *råmælk*, 'kolostrum', ikke kan betyde andet end 'uforarbejdet mælk', og det betyder at ordet i den gamle betydning næppe ville kunne dannes i dag. Det kan det derimod i den nye betydning, som er fuldstændig parallel til *råolie*, *råvare*, *råstof*. *Råmælk* i den nye anvendelse kan godt være en omtolkning af det eksisterende ord, men det kan faktisk også godt være en nydannelse. I hvert fald har det den betydning som det ville have hvis det var nydannet.

Det betyder at et forsøg på at holde de to ord ude fra hinanden ved at reservere *råmælk* til betydningen 'kolostrum' og *rå mælk* til betydningen 'uforarbejdet mælk' næppe vil kunne lykkes. Adskillelsen ville oven i købet have gjort det vanskeligt at danne et ord for 'ost der laves af uforarbejdet mælk', for *råmælksost* ligger lige for, i analogi med *sodmælksyoghurt* og *kærnemælkskoldskål*.

Alternativet ville være en gruppesammensætning *rå mælk(s)-ost*, som næppe har noget grundlag i talesproget. Forsøget er nok heller ikke nødvendigt. Sproget har jo i forvejen mange ord der har forskellig betydning og samme udtale, uden at det giver anledning til større problemer.

OR

Sammensætninger med *hest*

SPØRGSMÅL: Hvorfor hedder det *hestekastanje*, *hestebønne* og *hestemakrel*? Hvad har disse ord med heste at gøre?

SVAR: Ifølge *Ordbog over det danske Sprog* (ODS), bd. 8, 1926 bruges *hest* som førsteled i dyre- og plantenavne ofte til at betegne en plante- eller dyreart som er af en mere grov og ikke så værdifuld karakter, og som ikke er egnet til menneskeføde. *Hestekastanje* er eksempelvis ikke spiselig for mennesker, *hestebønner* anvendtes tidligere som dyrefoder, og *hestemakrel* bruges især som madding i fiskeriet.

Ud over at indgå som førsteled i dyre- og plantenavne indgår *hest* i mange andre ord. Man kan fx være *hestedum*, altså dum som en hest, og en *hestekur* er ifølge *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi* (3. udg., 2005) 'en meget streng kur, ofte i økonomisk forstand'. ODS skriver om *hestekur* at ordet sjældent bruges om en egentlig kur mod hestesygdomme, men derimod "om meget streng, skrap kur for syge mennesker." Det samme gælder ordet *hestemedicin*, som ODS

anfører sjældent bruges om medicin til heste, men derimod om stærk medicin til mennesker. Andre sammenskrivninger med *hest* som førsteled peger hen på hestens styrke og stærke konstitution: Er man af *hestenatur*, har man et godt helbred, og har man *hestelunger*, har man stærke lunger. En *hestemave* er ifølge ODS en mave man kan byde alt, og *hestesundhed* er det samme som et godt helbred. Men ligesom man kan være *hestedum*, kan man også have forstand som en hest, *hesteforstand*, og det er ikke positivt ment. Hvis man derimod har en *hestehukommelse*, er man rigtig god til at huske.

Mange af disse ord blev allerede under tilblivelsen af ODS (udgivet 1918-56) anset for enten at være sjældne, ældre eller dialektale, men slår man op i *Politikens Slangordbog* (6. udg., 2001), kan man se at sammenskrivninger med *hest* stadig er i brug: Postevand kan kaldes *hestebajer*, og *hest* kan bruges nedsættende om kvinder. Man kan også stadig *løbe så hurtigt som en hest kan rende*. Ordene *læsehest* og *arbejdshest* bruger vi stadig flittigt, mens ord som *dansehest*, *disputerhest* >

og *balhest*, alle fra ODS, dog næppe bruges i dag.

Der findes også mange faste udtryk hvor *hest* indgår. Udtrykkene *at holde på den forkerte hest*, *at skifte hest i vadestedet*, *at lyve så stærkt som en hest kan rende*, *at være et hestehoved foran*, *fra hestens egen mund* og *klap hesten* bruges alle i moderne dansk. Nogle af disse stammer fra væddeløbssporten, fx *fra hestens mund* og *at holde på den gale hest*, mens andre, fx *at skifte hest i vadestedet* og *at arbejde som en hest*, er forbundet med hestens rolle som arbejds- og transportdyr. At hesten tillige har været et statussymbol, afspejles i den ældre talemåde *mange heste og hunde gør herremand til bonde*, som ifølge ODS betyder 'overdaadighed gør fattig'.

Nogle af udtrykkene og ordene i ODS er af ældre dato og bruges ikke mere: *det er ikke hestebytte* betyder fx at man skal behandle en sag eller lignende med forsigtighed, mens

talemåden *giftermål er intet hestekøb* betyder at man skal vise større omhu i valget af ægtefælle end man viser når man køber hest. Man kan *sove som en hest*, altså snorksove, og når man *stiller med de små heste*, går man forsigtigt til værks. Når man *kommer til hest*, er man kommet i forlegenhed. Bliver man foreslået *at spænde en anden hest for vognen*, skal man gøre et nyt forsøg, og *rider man eller sidder man på den høje hest*, er man højt på strå og endda arrogant ligesom når man *sætter sig på den høje hest*.

Det er ikke så mærkeligt at hesten har sat sit præg på vores sprog når man tager i betragtning at vi igennem 5000 år har haft hesten som et af vores vigtigste arbejdsdyr, og selvom hesten i dag ikke spiller den samme rolle som den gjorde for blot 100 år siden, har den sat et så solidt aftryk at den næppe forsvinder ud af vores sprog.

ASJ

Skrive sig noget bag øret

SPØRGSMÅL: Hvad betyder udtrykket *at skrive sig noget bag øret* - og er det ikke lidt dumt at skrive noget dér?

SVAR: Udtrykket *at skrive sig noget bag øret* betyder at indprente sig noget i hukommelsen så man kan vende tilbage til det ved en senere lejlighed.

I Ordbog over det danske Sprog (ODS) finder man en formodning om at udtrykket kan udspringe af den gamle opfattelse af øret som hukommelsens sæde, dvs. man hører noget og gemmer det lige bag øret - i hjernen

eller hukommelsen. ODS sporer udtrykket så langt tilbage som til P.A. Heibergs *Laterna Magica* (1794) hvor der bl.a. står:

Saul bag Øret skrev den Tort,
Lod ej Hævn formode

Her er det tydeligt at nederlaget huskes for at blive hævnnet når lejligheden byder sig. Ud over at man indprentede sig noget i hukommelsen, lå der tidligere ofte skjulte hensigter, typisk et ønske om hævn, i udtrykket. En parallel hertil er derfor også udtrykket *at have*

noget bag øret, eller måske lidt mere uskyldigt drillende *at have en ræv (eller en skælm) bag øret*. I dag er de skjulte hensigter trængt i baggrunden, og udtrykket *at skrive sig noget bag øret* bruges i dag overvejende neutralt.

Øret indgår som mange andre dele af kroppen og ansigtet i rigt mål i vores talemåder. Der findes utallige udtryk, som ofte er taget fra dyreverdenen, hvor dyrenes livlige bevægelse af ørerne er blevet overført til mennesket. Fx hentyder udtrykket *at holde nogen i ørerne* til at man tager fx æsler og heste i øret, som er meget følsomt, for at få dem til at makke ret. *At spidse ører* betyder at man bliver opmærksom, og *at holde ørerne stive* at man anstrenger sig for at høre efter eller for at være rolig og fattet i en vanskelig situation. Hvis det alligevel går galt, kan man *hænge med ørerne* og måske ligefrem se *slukoret* ud. Går man til gengæld i byen og er glad og munter, kan man *vifte med ørene*.

Man kan også *miste ørerne*. Det blev i gamle dage brugt som straf for visse forbrydelser, fx tyveri, og også dette har givet anledning til mange talemåder: Man kan *tabe både næse og øren* (i dag er det dog oftere næse og mund) af overraskelse, man skal somme tider *høre meget for ørerne falder af*, eller man kan ligefrem *snakke fanden et øre af*. Og hvis man er rigtig uheldig, kan man få *ørerne i maskinen*.

Sygdom i ørene, fx ørebetændelse med efterfølgende øreskylninger, har dannet det billede som ligger til grund for udtrykket *hælde vand ud af ørerne* som ofte bruges om nogen der bare snakker løs.

Og til sidst danner ørerne somme tider en slags øvre grænse som helst ikke må overskrides. Således kan man sidde i *gæld eller*

arbejde til op over begge ører, og man kan være *forelsket til op over begge ører*.

Der er således mange faste udtryk som ørerne indgår i, og det er tydeligt af ovenstående at rigtig mange af dem bærer præg af vores husdyr. *At skrive sig noget bag øret* er imidlertid klart relateret til det menneskelige øre - det kan man roligt skrive sig bag øret.

SKA

Og sådan noget 1

Nye ord 8

Ny lov om Dansk Sprognævn 10

SPØRGSMÅL OG SVAR

Råmælksost 12

Sammensætninger med *hest* 13

Skrive sig noget bag øret 14

Næste nummer udkommer i juni 2009

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S, Ringsted

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 90 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Dansk Sprognævn

Njalsgade 136 · DK-2300 København S

Abonnement mv.:

Telefon: 35 32 89 82 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 35 32 89 90

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15,
fredag 9.30-12.30)

www.dsn.dk

www.sproget.dk